

سرمایه گذاری خارجی و رشد تجارت و تأثیر آن بر توسعه روستایی (مورد: خراسان رضوی)

علی رسولیان^{۱*} و حسین حکیم پور^۲

تاریخ دریافت: ۹ اردیبهشت ۱۳۹۹ تاریخ پذیرش: ۲۵ مرداد ۱۳۹۹

چکیده

یکی از مشکلات اساسی کشورهای در حال توسعه، اتکای بیش از حد درآمد آنها به صدور یک یا تعداد محدودی از کالاهاست. به منظور کاهش وابستگی اقتصاد ایران به صادرات نفت خام جهت گیری سیاست‌های صادراتی باید به سمت صدور کالاهای غیرنفتی تغییر یابد. چنین امری تحقق پیدا نمی‌کند مگر اینکه فرصت‌های موجود در صادرات بخش‌های مختلف شناسایی و از طریق رشد سرمایه‌گذاری در این حوزه به این فرصت‌ها جنبه عملیاتی بخشیده شود. یکی از مؤلفه‌های کلیدی اثرگذار بر توسعه صادرات و تجارت غیر نفتی بخصوص در بخش کشاورزی و به تبع آن توسعه روستایی، توجه به حوزه سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و اثر پذیری کوتاه و بلندمدت آن بر رونق تجارت و رشد مؤلفه‌های توسعه روستایی می‌باشد. این مطالعه بر آن است تا به بررسی نقش سرمایه‌گذاری خارجی در استان خراسان رضوی بر توسعه تجارت خارجی آن و نیز تأثیر این دو پارامتر بر توسعه روستایی استان خراسان رضوی بپردازد. آمار و اطلاعات لازم از طریق سایت گمرک ایران و استان خراسان رضوی، بانک مرکزی و مرکز آمار ایران و سایر منابع کتابخانه‌ای برای دوره ۱۳۹۷-۱۳۹۰ برای ۴۰ شرکت صادرکننده کشاورزی منتخب استان که توسط اتحادیه صادرکنندگان معرفی شدند، و نیز تجزیه و تحلیل مؤلفه‌های توسعه روستایی به دست آمد. نتایج برآورد الگوی پانل برای داده‌های تابلویی نشان داد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در دوره مورد مطالعه نقش مثبت و معنی‌داری بر تجارت استان خراسان رضوی و متعاقب آن تأثیر مثبت و معنی‌داری بر شاخص‌های توسعه روستایی داشته است.

کلمات کلیدی: سرمایه‌گذاری خارجی، تجارت، خراسان رضوی، توسعه روستایی

۱ - دانشجوی دکتری مدیریت بازرگانی دانشگاه آزاد بیرجند

۲ - استادیار گروه مدیریت بازرگانی دانشگاه آزاد بیرجند

* (نویسنده مسئول: پست الکترونیکی: ali_rasoolian@yahoo.com)

مقدمه

باید به سود صدور کالاهای غیرنفتی تغییر یابد. بر اساس آمار از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۴، صادرات نفتی ایران به طور میانگین ۷۵ درصد صادرات ایران را به خود اختصاص داده است (ژاله‌رجبی و مقدسی، ۱۳۹۳). جدول ۱ آمار سرجمع صادرات به تفکیک ماه و به تفکیک وزن و ارزش دلاری صادرات براساس اطلاعات طی سال ۱۳۹۶ را نشان می‌دهد. متوسط میزان صادرات میاهیان در سال ۱۳۹۶ معادل تقریباً ۳ میلیارد دلار است. این عدد برای برخی ماه‌ها بیشتر و برای برخی ماه‌های سال کمتر است.

جدول ۱. سرجمع صادرات به تفکیک ماه در سال ۱۳۹۶

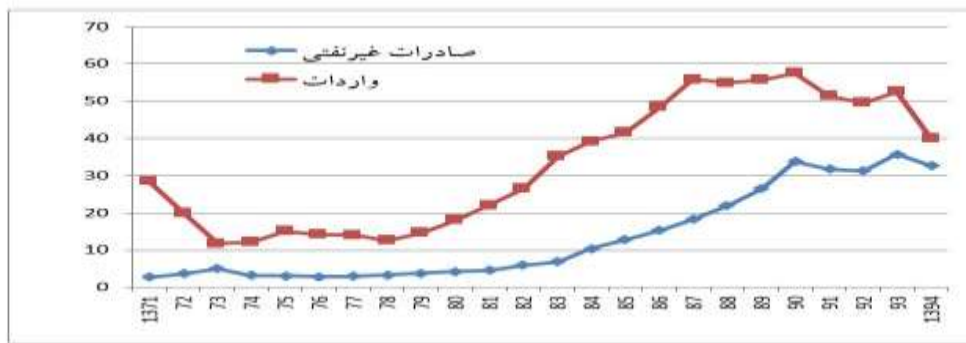
ماه	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)
فرودین	۵۰۶۷	۲۲۸۶
اردیبهشت	۷۵۴۰	۳۳۰۶
خرداد	۶۸۵۷	۲۸۵۵
تیر	۵۸۷۴	۲۵۳۱
مرداد	۶۳۱۶	۲۷۵۴
شهریور	۶۲۶۵	۲۷۳۳
مهر	۶۹۰۶	۲۷۸۶
آبان	۷۲۸۷	۵۲۸۳
آذر	۵۱۷۳	۲۳۰۲
دی	۵۶۲۷	۲۹۴۱
بهمن	۶۵۳۷	۲۷۲۵
اسفند	۸۱۰۴	۳۲۸۸
جمع کل	۷۷۵۶۰	۳۵۷۵۰

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۶

شکل ۱ مقایسه‌ای از میزان واردات و صادرات ایران را در خلال سال‌های ۱۳۷۱ تا ۱۳۹۴ را نشان می‌دهد. همانطور که شکل نشان می‌دهد روند افزایش صادرات و نیز واردات در طول این سال‌ها افزایشی بوده است. بیشترین حجم صادرات غیرنفتی مربوط به سال ۱۳۹۳ می‌باشد. در خلال سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ آمار واردات و صادرات اختلاف زیادی پیدا کردند که نشان از منفی شدن تراز تجاری ایران دارد.

یکی از اهداف مهم توسعه روستایی، کاهش بیکاری، ایجاد و افزایش فرصت‌های شغلی از طریق رشد سرمایه‌گذاری و تجارت خارجی در مناطق مختلف روستایی از طریق بخش‌های پسین و پیشین آن است (محمدزاده و همکاران، ۱۳۹۵). کاهش اشتغال در بخش کشاورزی این واقعیت را نشان می‌دهد که در آینده افزایش اشتغال در نواحی روستایی بیشتر در گرو توسعه بخش‌های صنعت و خدمات و نیز بهبود رشد صادرات در این بخش‌ها از راه اتصال حلقه مفقوده ارتباط بین بخش‌های سه‌گانه اقتصاد خواهد بود (محمدزاده و همکاران، ۱۳۹۵). به همین دلیل است که اکثر صاحب‌نظران در استراتژی‌های توسعه روستایی، به متنوع‌سازی اقتصاد روستایی و کارا نمودن آن از طریق ایجاد انواع فعالیت‌های اقتصادی بخصوص رشد تجارت و سرمایه‌گذاری در این بخش تأکید می‌کنند. (ژاله‌رجبی و مقدسی، ۱۳۹۳). بنا بر تعریف برنامه‌های توسعه روستایی، جزئی از برنامه‌های توسعه هر کشور محسوب می‌شوند که برای دگرگون‌سازی ساخت اجتماعی و اقتصادی جامعه روستایی بکار می‌روند. کشورها و مناطق مختلف جهان، متناسب با شرایط و اولویت‌ها، رویکردها و استراتژی‌های توسعه روستایی متفاوتی را در پیش گرفته‌اند.

تجارت خارجی در هر کشور یکی از بخش‌های عمده اقتصادی آن محسوب شده و می‌تواند نقش مهمی در آینده کشور داشته باشد. تجارت خارجی ایران با صادرات تک محصولی و وابستگی شدید به درآمدهای ارزی حاصل از صدور نفت و واردات زیاد شناخته می‌شود. به منظور کاهش وابستگی اقتصاد ایران به صادرات نفت خام و چرخش به طرف اقتصاد چند محصولی در صادرات، جهت‌گیری سیاست‌های صادراتی

شکل ۱. روند صادرات غیر نفتی و واردات ایران در طول ۲۳ سال

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۵

استان خراسان رضوی نقش عمده‌ای در وضعیت تجارت خارجی ایران بازی می‌کند (محمدزاده و همکاران، ۱۳۹۵). صادرات استان خراسان رضوی ۴ درصد سهم ارزشی صادرات کشور به خود اختصاص داده است. همجواری استان خراسان رضوی با تعدادی از کشورهای آسیای مرکزی نیز این استان را به یک قطب صادراتی کشور مبدل کرده است. بیش از ۷۰ درصد صادرات استان به کشورهای افغانستان، ترکمنستان و تاجیکستان صورت می‌گیرد. میزان صادرات غیرنفتی استان در سال ۱۳۹۶ معادل ۱٫۸ میلیارد دلار می‌باشد. بخش اعظمی از این صادرات به کشورهای آسیای میانه انجام می‌گیرد. جدول ۲ سهم استان خراسان رضوی از صادرات کل کشور را در سال‌های

۱۳۹۵ تا ۱۳۹۷ نشان می‌دهد. با توجه به آمار به دست آمده از گمرک جمهوری اسلامی ایران، ارزش دلاری این سهم در طول این مدت کاهش یافته است. این مسئله لزوم توجه بیشتر به بحث صادرات استان را نشان می‌دهد. آمارها نشان می‌دهد که سهم تجارت بخش کشاورزی از کل تجارت استان خراسان رضوی بیش از ۴۰ درصد به لحاظ ارزشی می‌باشد (استاندارداری خراسان رضوی، ۱۳۹۷). بر این اساس رشد و بهبود شاخص‌های توسعه روستایی از یک سو منجر به رشد صادرات بخش کشاورزی استان و از سوی دیگر توسعه تجارت سبب بهبود توسعه روستایی در روستاهای استان خراسان رضوی خواهد شد.

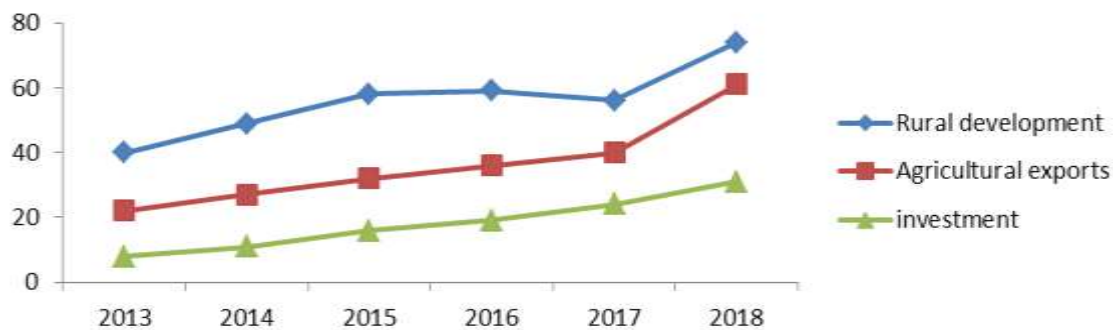
جدول ۲. سهم استان خراسان رضوی از صادرات کل کشور

سال	سهم از صادرات کل کشور (ارزش دلاری)	سهم از صادرات کل کشور (ارزش وزنی)
۱۳۹۵	۴/۱۳	۲/۲۰
۱۳۹۶	۴/۱۲	۲/۵۲
۱۳۹۷	۴/۱۶	۲/۶۱

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۷

شکل ۲ همگرایی بهبود شاخص‌های توسعه روستایی و رشد و توسعه صادرات غیر نفتی از راه رشد سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در بخش کشاورزی را در ۱۰ کشور آلمان، فرانسه، آمریکا، ژاپن، کانادا، چین، کره جنوبی، ایتالیا، نروژ و هلند را برای دوره ۲۰۱۸-۲۰۱۳ نشان می‌دهد. بر این اساس می‌توان

نتیجه گرفت رشد صادرات بخش کشاورزی و نیز رشد سرمایه‌گذاری در حوزه‌های مختلف آن در کوتاه‌مدت و بلندمدت منجر به توسعه روستایی مناطق می‌گردد. این ارتباط دو طرفه است (فرو و بیمیش، ۲۰۱۹).

شکل ۲. رشد صادرات کشاورزی، سرمایه گذاری و توسعه روستایی
مأخذ: فرو و بیمیش، ۲۰۱۹

سرمایه گذاری مستقیم خارجی عاملی برای انتقال دارایی از کشورهای پیشرفته به کشورهای در حال توسعه است، به طوری که سرمایه گذاری داخلی را نیز در کشور میزبان تشویق می کند. به عبارت دیگر، FDI قسمتی از خطرات عدم اطمینان را به عهده می گیرد. همچنین سرمایه گذاری مستقیم خارجی از طریق فعالیت های تحقیق و توسعه در محل، تنوع بخشیدن به ترکیب صادرات کشور میزبان، ایجاد رقابت بین دانش فنی جدید و موجود، به تخصیص بهینه منابع کمک می کند (سیدنورانی و محمدپور، ۱۳۹۵)

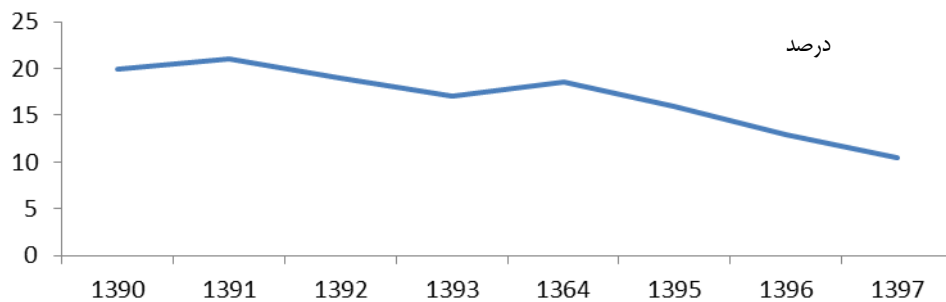
زمانی که FDI با هدف کسب منفعت در کشوری صورت می گیرد، مزایای بسیاری را برای کشور میزبان ایجاد می کند، که این مزایا عبارتند از: انباشت سرمایه فیزیکی، انتقال و استفاده از تکنولوژی و ایجاد سرریزهای ناشی از آن، توسعه صادرات، افزایش ذخایر ارزی، بهبود تراز پرداخت ها، فرصت های تجاری جدید، افزایش درآمدهای مالیاتی دولت، افزایش قدرت رقابت، نوآوری، افزایش اشتغال، افزایش ظرفیت تولید و در نهایت افزایش رشد اقتصادی (سیدنورانی و محمدپور، ۱۳۹۵).

سرمایه گذاری مستقیم خارجی، سرمایه گذاری است که توسط یک شرکت، در شرکتی دیگر و در کشوری دیگر صورت می گیرد. سرمایه گذاری مستقیم خارجی اصولاً با سرمایه گذاری غیرمستقیم که از طریق آن در سهام شرکت های پذیرفته شده

امروزه بسیاری از کشورهای جهان به واسطه عدم تکاپوی منابع داخلی برای سرمایه گذاری، تمایل شدیدی به جذب سرمایه های خارجی پیدا کرده اند. سرمایه گذاری خارجی معمولاً به دو طریق، سرمایه گذاری سهامی (غیر مستقیم) و سرمایه گذاری مستقیم خارجی صورت می گیرد. (برهان زاده و دینخواه، ۱۳۹۴). خرید اوراق قرضه و سهام شرکت ها در معاملات بورس و قبوض سپرده در بانک های خارجی از انواع سرمایه گذاری سهام دارانه هستند که در این حالت سرمایه گذار خارجی در اداره واحد تولیدی نقش مستقیم نداشته و مسئولیت مالی نیز متوجه وی نیست. در گزارش حاضر به بررسی سهم جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی استان های ایران پرداخته شده و پیشنهاداتی از منظر سیاست گذاری ارائه خواهد شد. مهمترین ویژگی سرمایه گذاری سهامی فرار بودن آن است. به عبارت دیگر سرمایه گذار خارجی در هر لحظه قادر است با فروش سهام یا اوراق بهادار، سرمایه اش را به کشور خود و یا کشور ثالث منتقل نماید. اما سرمایه گذاری مستقیم خارجی، نوعی سرمایه گذاری است که به منظور کسب منفعت دائمی و همیشگی در مؤسسه ای مستقر در کشوری غیر از کشور سرمایه گذار صورت می گیرد و نتیجه آن کسب حق رأی مؤثر در مدیریت شرکت است. این مسئله می تواند یکی از مهمترین عوامل اثرگذار بر تجارت خارجی یک کشور یا استان باشد.

واگذار کرد که کارایی مدیریتی در آن جا ضعیف است و بالاخره این که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی که توسط شرکت مادر انجام می‌شود. مطالعات نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به هر علت و شکلی که صورت پذیرد، اثرات قابل ملاحظه‌ای بر روی متغیرهای کلان اقتصادی از جمله کاهش نرخ بهره، کاهش نرخ ارز، افزایش رشد اقتصادی، افزایش درآمد مالیاتی دولت، کاهش بدهی دولت، بهبود توزیع درآمد، انتقال تکنولوژی، افزایش اشتغال، توسعه صادرات و تجارت، کاهش واردات و تأثیر مثبت در تراز پرداخت‌ها دارد.

شکل ۳ سهم استان خراسان رضوی در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بین سایر استان‌های کشور را در دوره ۱۳۹۷-۱۳۹۰ نشان می‌دهد. نمودار نشان می‌دهد که سهم استان در سال ۱۳۹۰ از ۲۰ درصد به کمتر از ۱۱ درصد در سال ۱۳۹۷ رسیده است. میزان سرمایه‌گذاری خارجی در استان خراسان رضوی در سال ۱۳۹۷ نزدیک به ۲۱۰ میلیون دلار بوده است.

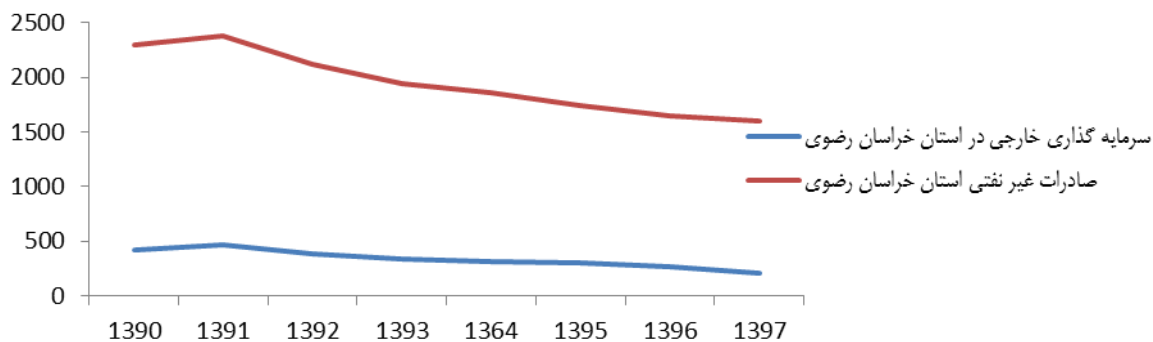

شکل ۳. سهم استان خراسان رضوی از سرمایه‌گذاری خارجی در کشور

شکل ۴ وضعیت سرمایه‌گذاری مستقیم استان خراسان رضوی در کنار ارزش صادرات غیر نفتی این استان را نشان می‌دهد. همانطور که ملاحظه می‌شود افزایش سهم سرمایه‌گذاری خارجی سبب بهبود در توسعه صادرات غیر نفتی استان گشته است.

در بورس سرمایه‌گذاری می‌کنند، تفاوت دارد. در این نوع سرمایه‌گذاری، شرکت سرمایه‌گذار دارای قدرت تأثیرگذاری و تصمیم‌گیری در شرکتی که سرمایه‌گذاری کرده است، می‌باشد. در کشورهایی با اقتصاد باز و با نیروی کار ماهر که از لحاظ رشد دارای چشم انداز مناسبی هستند، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بیشتری را به خود جذب می‌کنند (طاهری، ۱۳۹۷). یکی از علل وجود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، نواقص بازار در امر خرید و فروش تکنولوژی است، اگر تکنولوژی توسط کشور میزبان خریداری شود، دیگر هیچ نوع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی انجام نمی‌شود. البته به دلیل این که دارنده فناوری حاضر به فروش آن نیست، و همچنین فناوری مانند سایر کالاهای اقتصادی نیست که بتوان آن را خرید و فروش کرد، معمولاً شرکت‌های مادر به چند دلیل حاضر به فروش فناوری خود به صورت کامل نیستند؛ نخست این که آن‌ها نگران افشا شدن نوآوری خود هستند؛ دوم این که چون مدیریت و فناوری همواره مکمل یکدیگر هستند، بنابراین نمی‌توان فناوری را به کشوری

نتایج مطالعات مختلف رابطه مثبت بین سرمایه‌گذاری خارجی و رشد و توسعه صادرات در بخش‌های مختلف را نشان می‌دهد. بر این اساس به دلیل تأثیرات مثبت افزایش سرمایه‌گذاری در بخش‌های سه گانه اقتصاد، بهبود آن از راه کاهش نوسانات نرخ ارز و سایر متغیرهای اقتصاد کلان منجر به توسعه صادرات می‌گردد (مرتضوی و همکاران، ۱۳۹۰).

شکل ۴. مقایسه ارزش صادرات غیر نفتی و سرمایه گذاری خارجی استان خراسان رضوی

مثبت و معنی داری بین این متغیرهای اقتصاد کلان برقرار است.

مواد و روش‌ها

داده‌های ترکیبی به یک مجموعه از داده‌ها گفته می‌شود که بر اساس آن که اغلب به صورت (N) مشاهدات به وسیله تعداد زیادی از متغیرهای مقطعی مورد بررسی (T) تصادفی انتخاب می‌شوند، در طول یک دوره‌ی زمانی مشخص داده‌ی آماری را داده‌های ترکیبی یا داده‌های $N \times T$ قرار گرفته باشند. این مقطعی - سری زمانی^۳ می‌نامند (کهنسال و توحیدی، ۱۳۹۴) به عبارتی دیگر، اگر ویژگی‌های داده‌های مقطعی برای دو سال یا بیشتر مورد بررسی قرار گیرند، ساختار شکل گرفته مشاهدات، مجموعه‌ی داده‌های ترکیبی یا مجموعه‌ی داده‌های طولی^۴ نامیده می‌شود. این مجموعه داده‌ها شامل هر مجموعه از اشیاء یا موجودات است که ویژگی‌های آن در طول زمان تکرار شود. به این دلیل که داده‌های ترکیبی دربرگیرنده‌ی هر دو جنبه‌ی داده‌های سری زمانی و داده‌های مقطعی است، به کارگیری مدل‌های توضیح‌دهنده‌ی آماری مناسبی که ویژگی‌های آن متغیرها را توصیف کند، پیچیده‌تر از مدل‌های استفاده شده در داده‌های مقطعی یا داده‌های سری زمانی است. در سال‌های اخیر از روش

این مطالعه بر آن است تا به بررسی نقش سرمایه‌گذاری خارجی و توسعه صادرات بخش کشاورزی استان خراسان رضوی و تأثیر آن بر توسعه روستایی بپردازد. در این زمینه مطالعات زیر انجام شده است. نتایج تحقیق بیانگر آنکه انباشت سرمایه‌گذاری خارجی موتور رشد صادرات چین می‌باشد، هر چند که اثر انتشار فناوری بین المللی بر تجارت قابل چشم‌پوشی نیست. بلوم^۱ و همکاران (۲۰۱۷) به بررسی اثر ورود سرمایه خارجی در بخش‌های مختلف بر رشد صادرات در مناطق روستایی پرداختند. نتایج بیانگر رابطه مثبت و معنی دار بین صادرات و سرمایه‌گذاری است به طوری که ۱۰ درصد افزایش در سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، صادرات را ۳ درصد افزایش می‌دهد. مایرس و محنن^۲ (۲۰۱۳) به بررسی تأثیر سرمایه‌گذاری خارجی در تحقیق و توسعه در صنایع با فناوری بالا و صنایع با فناوری پایین برای بنگاه‌های فرانسوی طی دوره ۲۰۱۰-۱۹۹۸ و اثر آن بر تجارت و توسعه مناطق روستایی می‌پردازند. نتایج نشان می‌دهد، نوآوری در صنایع با فناوری پایین‌تر در مقایسه با صنایع با فناوری بالا، نسبت به R&D و نقش آن بر تجارت حساس‌تر می‌باشند. طیبی و همکاران (۱۳۸۶) در مطالعه‌ای به بررسی اثر سرمایه‌گذاری خارجی و باز بودن درهای اقتصاد بر رشد و توسعه صادرات و نیز شاخص‌های توسعه روستایی پرداختند. نتایج نشان داد که رابطه

۳- Time Series -Cross Section Data

۴- Longitudinal Data

۱- Bloom

۲ - Myers and Mohenn

نشان دهنده‌ی دوره‌ی زمانی و p و j نشان دهنده‌ی تفاوت بین متغیرهای مشاهده نشده و مشاهده شده در مدل است. ε_{it} نشانگر خطای برآورد داده‌های ترکیبی است که تمامی شرایط مربوط به جملات خطا تحت فرضیات گوس-مارکو را داراست. جمله‌ی روند نشان دهنده‌ی تغییرات جمله‌ی ثابت در طول زمان است.

این مدل به مدل داده‌های ترکیبی دوطرفه معروف است. به عبارتی دیگر، اگر جمله‌ی ثابت همراه با روند تغییر کند، روش داده‌های ترکیبی را روش دوطرفه می‌گویند. اگر جمله‌ی روند در مدل نباشد، این مدل به مدل تجزیه و تحلیل داده‌های ترکیبی یک طرفه معروف است. همچنین، در صورت ثابت بودن تغییرات متغیرها در طول زمان، می‌توان به جای جمله‌ی روند از متغیرهای مجازی استفاده کرد. به این مدل، مدل حداقل مربعات متغیرهای مجازی (LSDV) گفته می‌شود.

از آنجا که مقادیر متغیرهای Z ، قابل اندازه‌گیری نیستند، می‌توان مجموعه‌ی آن‌ها را به صورت یک متغیر α_i نشان داد که در این صورت معادله‌ی 1 را می‌توان به صورت رابطه ۲ بازنویسی کرد.

$$Y_{it} = B_1 + \sum_{j=2}^k B_j X_{jit} + \alpha_i + \delta t + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

که در آن $\alpha_i = \sum_{p=1}^s \gamma_p z_{pi}$ مجموع تمامی متغیرهای اثرگذار بر متغیر موردبررسی است که قابل اندازه‌گیری نیستند. اگر α_i با هر کدام از متغیرهای توضیحی دیگر X وابسته باشد، برآورد و تحلیل از طریق این معادله، دارای تورش مربوط به متغیرهای برآورد نشده خواهد بود. با استفاده از روش‌هایی مانند مدل اثر ثابت، مدل اثر تصادفی و مدل رگرسیون‌های به‌ظاهر نامرتب (SUR) در تخمین داده‌های ترکیبی سری زمانی - مقطعی، مشکل عدم کارایی و ناسازگاری تخمین وجود نخواهد داشت

ترکیب داده‌های مقطعی و سری زمانی در تحقیقات کاربردی زیادی استفاده شده است. شناخت ویژگی‌های این نوع داده‌ها و شرح انواع مدل و آزمون‌های مربوط به آن، موضوع این تحقیق است در روش تجزیه و تحلیل داده‌های ترکیبی ابتدا یک مقطع خاصی (مثلاً کشور، منطقه یا استان) در نظر گرفته می‌شود و ویژگی‌های متغیرهای مربوط، برای تمامی N مقطع در دوره‌ی زمانی موردنظر T بررسی می‌شود. برابری تعداد داده‌ها در هر مقطع لازم نیست و همچنین می‌توان متغیرهایی داشت که در یک مقطع برای دوره‌ی زمانی موردبررسی ثابت باشند (لی، ۲۰۱۰ و لیسبیچ، ۲۰۱۶).

در استفاده از داده‌های ترکیبی (مقطعی و سری‌های زمانی) از مدل‌ها و آزمون‌های خاص این روش استفاده می‌شود که در این بخش به بررسی آن‌ها پرداخته می‌شود. یکی از مهم‌ترین مشکلات بررسی‌های غیرتجربی در تورش ناشی از متغیرهای حذف شده یا تخمین زده نشده در برآوردها است (محمدزاده و همکاران، ۱۳۹۵). به این دلیل تحلیل‌هایی که بر اساس این قبیل مشاهدات صورت می‌گیرد، اغلب با واقعیات منطبق نیست. بر این اساس، با استفاده از مدل داده‌های ترکیبی (پنل)، می‌توان به تخمین‌های کارا دست یافت. شکل کلی مدل داده‌های ترکیبی که به مدل اجزاء خطا^۳ معروف است، به صورت زیر است:

$$Y_{it} = B_1 + \sum_{j=2}^k B_j X_{jit} + \sum_{p=1}^s \gamma_p Z_{pi} + \delta t + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

در رابطه‌ی ۱، Y نشان دهنده‌ی متغیر وابسته، X متغیرهای توضیحی مشاهده شده و Z نشان دهنده‌ی متغیرهای توضیحی غیرقابل مشاهده اثرگذار بر متغیر وابسته برای هر مقطع است که برای توضیح بهتر، این دسته از متغیرها از مقادیر اجزاء خطا جدا شده است. i نشان دهنده‌ی مقطع‌ها یا واحدهای مشاهده شده، t

۱- Lee

۲- Lesage

۳- Error Components Models

سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی بر رشد تجارت و صادرات کشاورزی خراسان رضوی را در دوره مطالعه نشان می‌دهد. بر این اساس متغیرهای سرمایه‌گذاری خارجی، نرخ ارز، قیمت تمام شده کالا، تحریم‌های اقتصادی، استانداردهای صادراتی، تولیدات داخلی استان، ثبات اقتصادی کشور مقصد، موافقتنامه‌های تجاری و تعرفه‌های ترجیحی بر توسعه صادرات غیر نفتی استان خراسان رضوی اثرگذار بوده‌اند. در این میان نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز پررنگ به نظر می‌رسد. نتایج مدل نشان می‌دهد که افزایش یک واحد در سرمایه‌گذاری خارجی در استان خراسان رضوی، میزان صادرات غیر نفتی را ۲٫۱۷ واحد و به صورت معنی‌داری افزایش می‌دهد. بر اساس مدل برآوردی که در جدول ۳ گزارش شده است، سرمایه‌گذاری خارجی در استان دارای بیشترین تأثیرگذاری بر میزان و ارزش صادرات می‌باشد.

جدول ۳. الگوی رگرسیونی بررسی نقش سرمایه‌گذاری بر تجارت خارجی بخش کشاورزی خراسان رضوی

متغیر	ضریب	آماره t	معنی داری
سرمایه‌گذاری خارجی	۲/۱۷	۲/۷۴	۰/۰۰
نرخ ارز	۱/۹۷	۲/۲۱	۰/۰۰
قیمت تمام شده کالا	-۰/۹۸	۲/۸۵	۰/۰۴
تحریم‌های اقتصادی	-۱/۹۸	۱/۹۷	۰/۰۷
استانداردهای صادراتی	۰/۷۸	۲/۱۶	۰/۰۴
تولیدات داخلی استان	۰/۱۹	۰/۷۸	۰/۱۶
ثبات اقتصادی کشور مقصد	۰/۳۴	۲/۱۱	۰/۰۱
موافقتنامه‌های تجاری	۰/۸۸	۱/۹۸	۰/۰۲
تعرفه‌های ترجیحی	۰/۴۴	۰/۷۱	۰/۲۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق

ثبات اقتصادی کشورهای هدف یکی دیگر از مؤلفه‌های اثرگذار بر توسعه صادرات استان مطرح است. نوسانات قوانین سیاسی و اقتصادی کشورهای هدف در زمینه تجارت کالا، یکی از مهمترین دغدغه‌های صادرکنندگان در این حوزه به شمار می‌رود. معنی‌داری این ضریب نیز حاکی از با اهمیت بودن این متغیر است. قیمت تمام شده کالای صادراتی یکی دیگر از

(انسلین^۱ و همکاران، ۲۰۱۶). برای تعیین نوع مدل پهنه مورد استفاده در داده‌های ترکیبی از آزمون‌های مختلفی استفاده می‌شود (زچارادیس^۲، ۲۰۱۸). در استفاده از این داده‌های ترکیبی، لازم است که از آزمون‌های مختلفی در مورد انتخاب روش و نیز آزمون‌های ریشه‌ی واحد و هم‌جمعی مخصوص داده‌های ترکیبی استفاده شود تا نتایج از قابلیت اعتماد و کارایی بیشتر برخوردار باشد. آزمون‌های LL، IPS، MW و برای آزمون ریشه‌ی واحد معرفی و بررسی شده است. آزمون‌های ADF و CADF نیز برای آزمون وجود هم‌جمعی بین متغیرها ارائه گردیده است (سیچر^۳، ۲۰۱۷). متغیرهای مورد استفاده در الگوی پانل جهت بررسی فاکتورهای اثرگذار بر تجارت خارجی شامل سرمایه‌گذاری خارجی، نرخ ارز، قیمت تمام شده کالا، تحریم‌های اقتصادی، استانداردهای صادراتی، تولیدات داخلی استان، ثبات اقتصادی کشور مقصد، موافقتنامه‌های تجاری و تعرفه‌های ترجیحی و دو متغیر صادرات بخش کشاورزی خراسان رضوی و سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی استان به عنوان متغیرهای اثرگذار بر توسعه روستایی در الگوی مطالعه مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

نتایج و بحث

جهت برآورد الگوی مدل لازم است آزمون‌های مرتبط با آن قبل از برآورد انجام گردد. نتایج آزمون F لیمر نشان از پانل بودن داده‌های مورد استفاده در الگو دارد. نتایج آزمون هاسمن نشان داد که الگوی مورد نظر دارای اثرات ثابت می‌باشد. بررسی هم‌خطی بین متغیرهای مستقل مدل با استفاده از آماره vif نشان داد که بین متغیرهای مستقل الگو هم‌خطی وجود ندارد. جدول ۳، نتایج برآورد الگوی پانل جهت بررسی تأثیر

۱- Anselin

۲- Zachariadis

۳- Scherer

شکل ۵. گراف ارتباط توسعه روستایی، سرمایه گذاری و توسعه صادرات
 مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۴ نتایج برآورد الگوی رگرسیونی پانل جهت بررسی نقش توسعه صادرات و رشد سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی بر شاخص‌های توسعه روستایی استان خراسان رضوی در دوره مطالعه را نشان می‌دهد. شاخص توسعه روستایی در مطالعه یک شاخص چند بعدی است که متشکل از ۱۱۲ مؤلفه است. شاخص در سه بعد اجتماعی- زیرساختی (۵۵ مؤلفه)، اقتصادی (۳۳ مؤلفه) و زیست- محیطی (۲۴ مؤلفه) تدوین و از طریق پرسشنامه در معرض قضاوت و داوری تعدادی از متخصصان دانشگاهی و سازمان‌های اجرایی قرار گرفته است. همانطور که نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد، با افزایش یک واحد در صادرات بخش کشاورزی استان خراسان رضوی، شاخص‌های توسعه روستایی در این استان به اندازه ۲/۱۷ واحد افزایش می‌یابد. این افزایش معنی‌دار نیز می‌باشد. سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در بخش کشاورزی استان دارای اثرات مثبت و معنی‌داری بر رشد شاخص‌های توسعه روستایی در این استان می‌باشد. به طوری که با افزایش یک واحدی این متغیر، شاخص توسعه روستایی به اندازه ضریب آن یعنی ۱/۴۲ واحد افزایش می‌یابد.

متغیرهای اثرگذار در الگو است. قیمت تمام‌شده عبارت است از قیمت تمام شده اولیه بعلاوه هزینه‌های حمل و نقل، تشریفات صادرات، اخذ و تمدید کارت‌های بازرگاتی، تعرفه‌ها و سایر هزینه‌هایی که در زمینه خروج کالا از مبادی گمرکی مطرح است. افزایش این هزینه‌ها منجر به افزایش قیمت تمام شده کالای صادراتی و کاهش رقابت‌پذیر بودن کالا می‌شود. برقراری تعرفه‌های ترجیحی یکی از مؤلفه‌های اثرگذار بر صادرات به حساب می‌آید. آمار و اطلاعات نشان می‌دهد، در سال‌هایی که تعرفه‌های ترجیحی با برخی کشورهای همسایه استان خراسان رضوی برقرار بوده است، روند صادرات غیر نفتی از رشد مناسبی برخوردار بوده است. مشکلات مربوط به نقل و انتقال ارز و نوسانات آن در شرایط تحریم یکی از متغیرهای مهم و اثرگذار بر صادرات می‌باشد. این متغیر نیز در الگوی برآوردی لحاظ شده و اثر آن قابل مشاهده است.

شکل ۵ رابطه سه جانبه رشد تجارت بخش کشاورزی، افزایش سرمایه‌گذاری و بهبود مؤلفه‌های توسعه روستایی را نشان می‌دهد. بر این اساس افزایش در سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در بخش کشاورزی و سایر بخش‌های مرتبط سبب رشد صادرات در این بخش و بهبود توسعه روستایی خواهد شد (آل احمد، ۱۳۹۳). این رابطه می‌تواند دو طرفه نیز باشد. بررسی‌های میدانی حین انجام پژوهش نشان داد که بهبود شاخص‌های توسعه روستایی در مناطق روستایی استان خراسان رضوی سبب ایجاد زمینه‌های لازم برای سرمایه‌گذاری و به تبع آن رشد صادرات بخش کشاورزی خواهد شد.

جدول ۴. برآورد الگوی پانل جهت سنجش عوامل اثرگذار بر توسعه روستایی

متغیر	ضریب	آماره t	معنی داری
صادرات بخش کشاورزی خراسان رضوی	۲/۱۷	۲/۴۲	۰/۰۰
سرمایه گذاری در بخش کشاورزی خراسان رضوی	۱/۴۲	۲/۲۱	۰/۰۲

مأخذ: یافته‌های تحقیق

پیشنهاد می‌شود بخش دولتی در استان با فراهم کردن زمینه‌های سرمایه‌گذاری و فراهم کردن تسهیلات لازم برای سرمایه‌گذاران با توجه به تأثیر آن در محیط روستایی که زمینه‌ساز تولید محصولات کشاورزی می‌باشند، زمینه را برای ورود سرمایه‌های خارجی از خارج استان‌ها و خارج از کشور به این استان را فراهم آورند. جمع‌آوری اطلاعات در حین انجام پژوهش نشان داد که طرح توسعه روستایی استان با تأکید بر نقش تجارت خارجی و سرمایه‌گذاری زمینه‌ساز توسعه همه جانبه در روستاهای این استان می‌باشد. نتایج مطالعات مختلف، یافته‌های این پژوهش را تأیید می‌کند. یافته‌های طبیعی و همکاران (۱۳۹۵) نشان داد که توسعه روستایی سبب رشد اقتصادی و درآمدهای ارزی و توسعه تجارت می‌شود. مطالعه کرمی‌دهکردی و کلانتری (۱۳۹۷) توسعه روستایی را زمینه‌ساز افزایش درآمد خانوارهای روستایی از طریق رشد سرمایه‌گذاری در صنایع گردشگری و سایر صنایع مرتبط معرفی می‌کند. بر اساس نتایج مطالعه توسعه سرمایه‌گذاری‌های خارجی و توجه بیشتر به تجارت خارجی مرتبط با تولیدات داخلی روستاها می‌تواند شاخص‌های توسعه روستایی را ارتقا دهد. بر این اساس پیشنهاد می‌شود دولت و بخش خصوصی با سرمایه‌گذاری مادی و معنوی در مناطق روستایی برخوردار از پتانسیل‌های صادراتی و نیز تشکیل شرکت‌های مدیریت صادرات در مناطق روستایی بر اساس تولیدات کشاورزی و روستایی خاص منطقه به توسعه صادرات کمک کنند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در این مطالعه به بررسی روابط سه گانه بین سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در بخش کشاورزی استان خراسان رضوی، رشد و توسعه تجارت و صادرات بخش کشاورزی این استان و شاخص‌های توسعه روستایی در خراسان رضوی پرداخته شد. به طور کلی به منظور تعیین الگوی مناسب برای توسعه تجارت و صادرات استان خراسان رضوی و نیز طراحی الگوی مناسب برای سرمایه‌گذاری خارجی در این استان و بررسی نقش این دو متغیر کلان اقتصادی بر مؤلفه‌های توسعه روستایی، لازم است اقداماتی که دو بخش دولتی و خصوصی بایستی انجام دهد بررسی شود (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، ۱۳۹۸). نتایج این مطالعه نشان داد که متغیرهای سرمایه‌گذاری خارجی، نرخ ارز، قیمت تمام شده کالا، تحریم‌های اقتصادی، استانداردهای صادراتی، تولیدات داخلی استان، ثبات اقتصادی کشور مقصد، موافقتنامه‌های تجاری و تعرفه‌های ترجیحی بر توسعه صادرات غیر نفتی استان خراسان رضوی اثرگذار بوده‌اند. در این میان نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز پررنگ به نظر می‌رسد. از سوی دیگر نتایج برآورد الگوی پانل جهت بررسی دو متغیر اثرگذار صادرات و سرمایه‌گذاری بر توسعه روستایی نشان داد که افزایش این دو متغیر به صورت مثبت و معنی‌داری بر بهبود شاخص‌های توسعه روستایی اثرگذار هستند. بر این اساس

منابع

برهان‌زاده، ع. و دینخواه، ه. ۱۳۹۴. تدوین استراتژی و اولویت بندی استراتژی‌های صادرات پسته ایران با مقایسه رویکردهای فازی و QSPM. مجله تحقیقات اقتصاد

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، ۱۳۹۸. آل‌احمد، ن. ۱۳۹۳. نقش بازاریابی محصولات کشاورزی در توسعه صادرات. چهارمین کنفرانس ملی بازاریابی. تهران.

- کشاورزی، ۷(۲): ۱-۲۶.
- ژاله‌رجبی، م. و مقدسی، ر. ۱۳۹۳. بررسی هزینه تجارت محصولات کشاورزی و عوامل مؤثر بر آن در تجارت ایران با کشورهای درحال توسعه. کنفرانس بین‌المللی آنلاین اقتصاد سبز، ۱-۱۳.
- سیدنورانی، م. و محمدپور، ا. ۱۳۹۵. نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر صادرات. مجله تحقیقات اقتصادی، ۸(۱۹): ۴۲-۶۳
- طاهری، م. ۱۳۹۷. نقش سرمایه‌گذاری خارجی بر بهبود کسب و کار و نیروی کار. فصلنامه مطالعات بازرگانی، ۴(۱۲): ۲۱-۴۵.
- طیبی، م.، فتحیان، م. و موسوی‌اشکوری، ش. ۱۳۸۶. برنامه‌ریزی راهبردی توسعه سیستم‌های هوشمند جاده‌ای کشور، پژوهشنامه حمل و نقل، ۴(۴): ۲۹۱-۳۰۶.
- کهنسال، م. و توحیدی، الف، ح. ۱۳۹۴. بررسی تجربی اثر نوسانات نرخ ارز بر تقاضای صادرات زعفران ایران: رویکرد پویای میان‌گروهی تلفیقی. نشریه زراعت و فناوری زعفران، ۳(۱).
- کرمی‌دهکردی، م. و کلانتری، خ. ۱۳۹۷. شناسایی مشکلات گردشگری روستایی استان چهارمحال‌بختیاری با استفاده از تکنیک تئوری بنیانی، پژوهش‌های روستایی، ۲(۳): ۱-۳۰.
- گمرک جمهوری اسلامی ایران. ۱۳۹۷. معاونت طرح و برنامه، سالنامه آمار بازرگانی خارجی ج.۱. ایران. دفتر آمار و خدمات ماشینی.
- محمدزاده، س.ح.، کرباسی، ع. و کاشفی، م. ۱۳۹۵. مقایسه کاربردی لاجیت، پروبیت و توبیت در بررسی عوامل مؤثر بر پذیرش بیمه زعفران، مطالعه موردی: قاین. ۴(۳): ۲۳۹-۲۵۴ تا
- مرتضوی، ا.، زمانی، ا.، نوری، م. و هیمن، ن. ۱۳۹۰. بررسی تأثیر نوسانات نرخ ارز بر صادرات پسته ایران، مجله اقتصاد و توسعه کشاورزی، ۲۵(۳): ۳۴۷ تا ۳۵۴.
- Anselin, L., Le Gallo, J. and H. Jayet. 2016. Panel Econometrics, in the Econometrics of Panel Data, Edited by Laslo Matyas and Patrick Sevestre, Springer.
- Bloom, A., Arian, f. and Rosrey, G. 2017. examined the effect of foreign capital inflows in various sectors on the growth of exports in rural areas. Journal of Rural Economy. Vol4.No12.
- Ferve ,C., Beamish P. W. 2019. "A Resource-Based Approach to the Study of Export Performance", Journal of Small Business Management, no.41, pp.242-261.
- Lee, L. and J. Yu. 2010. "Estimation of Spatial Autoregressive Panel Data Models withFixed Effects", Journal of Econometrics, Vol. 154, PP. 165-185.
- Lesage, J. P. 2016. "Spatial econometrics. Review literature and arts of the Americas", vol 121. PP 85-101.
- Myers, F. and Mohenn,S. 2013. Investigating the Impact of Foreign Investment on Research and Development in High-tech Industries and Low-tech Industries for French Enterprises. Journal of Development Economics. Vol11. No4.
- Scherer. F. M. 2017. "Edwin Mansfield: An appreciation", *The Journal of Technology Transfer*, Issue1/2, 30. Available at SSRN: <http://ssrn.com>
- Zachariadis, M. 2018. "R&D, Innovation and Technological progress: A test of the Schumpeterian frame work without scale effects",

Foreign investment and trade growth and its impact on rural development (Case: Khorasan Razavi)

Ali Rasoolian^{1*} and Hosein Hakimpur²

Submitted: 28 April 2020

Accepted: 15 August 2020

Abstract

One of the main problems of developing countries is that they rely heavily on income to export one or a limited number of goods. In order to reduce dependence of Iran's economy on crude oil exports, the orientation of export policies should be shifted towards export of non-oil goods and commodities. This will not happen unless the existing opportunities in export of various sectors are identified and these opportunities are operationalized through increased investment in this field. One of the key components affecting development of exports and non-oil trade, especially in the agricultural sector and consequently rural development, is paying attention to direct foreign investment and its short-term and long-term impact on trade prosperity and growth of rural development components. This study aims to investigate the role of foreign investment in the Khorasan Razavi province on the development of its foreign trade and also the impact of these two parameters on rural development of the Khorasan Razavi province. Necessary statistics and data were obtained through the customs website of Iran and the Khorasan Razavi province, the Central Bank and the Statistics Center of Iran and other library resources for the period of 2013 to 2019 for 40 selected agricultural exporting companies selected by the exporters' union, as well as component analysis. The results of estimating the pattern for panel data showed that foreign direct investment in the study period had a positive and significant role on trade in the Khorasan Razavi province and subsequently had a positive and significant effect on rural development indicators.

Keywords: Foreign Investment, Trade, Khorasan Razavi, Rural Development

1 - PhD student in Business Administration, Birjand Azad University

2 - Assistant Professor, Department of Business Administration, Birjand Azad University

(* - Corresponding Author Email: ali_rasoolian@yahoo.com)

DOI: 10.22048/RDSJ.2020.228970.1847